

GLOBALNE PROMJENE I NOVE PARADIGME SVJETSKOGA RAZVOJA

Mislav Kukoč

Institut za primijenjena društvena istraživanja, Zagreb

UDK 321.728(497.5)"199"
316.42

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 19. 4. 1995.

U članku se analiziraju nove teorijske paradigme koje pokušavaju odgovoriti na upit: što slom komunizma znači za budućnost svijeta? Auktor zaključuje da ni jedan pristup izdvojeno ne sadrži ključ rješenja zagonetki svjetske povijesti, ali isto tako niti jedan nije promašen ili potpuno pogrešan. Navedene paradigme na određeni način ukazuju na moguće pravce strategijskog razvoja Hrvatske: hoće li ona ostati dio postkomunističkog turbulentnog Balkana, pa će je auktori poput Kaplana i Fukuyame nastaviti sagledavati kao dio tzv. trećeg svijeta, ili će izborom gospodarske, industrijske i političke modernizacije naći izlaz iz neizvjesne i kaotične postkomunističke zbilje te se priključiti prosperitetnoj "karavani", što se primiče liberalnom "kraju povijesti"?

UOČI SLOMA KOMUNIZMA

Novе teorijske paradigme svjetskoga razvoja javljaju se kao odgovor na izazov globalnih društvenih promjena koje je proizveo povijesni slom komunizma. Taj epohalni socijalno-povijesni obrat dramatičan je završetak doba industrijskog ili masovnog društva koje se tijekom XX. stoljeća razvijalo u opreci dvaju uzajamno konfrontiranih sustava – kapitalizma i socijalizma. Oba sustava raspolagala su s međusobno isključujućim ideologijama koje su se, negirajući jedna drugu, također nalazile u sukobu. U tome smislu, doba *industrijskog* društva naziva se i *doba ideologija*.

Dok je marksistička ideologija ostajala u okvirima zacrtanih shema bipolarne podjele svijeta, kao istovjetne varijante klasne borbe, svijet se radikalno i dramatično mijenjao.

Zahuktali razvoj proizvodnih snaga, napredak znanosti i tehnologije, rezultirao je i epohalnim promjenama, kako u proizvodnji materijalnog tako i duhovnog,

dakle sveukupnog socijalnog života čovjeka. U visokorazvijenim industrijskim zemljama razvojem novih tehnologija bitno se smanjuje značenje neposredne proizvodnje, povećanjem fiksnog i smanjenjem varijabilnog kapitala, uloga fizičkog rada u stvaranju profita također gubi na težini. Samim time slabi uloga "radničke klase" kao potencijalnog pronositelja revolucionarnih društvenih promjena. Na drugoj strani, rastom standarda i socijalne sigurnosti – jačanjem sindikalne zaštite i socijalnog zakonodavstva – mijenja se svijest deproletariziranog radništva koje se, umjesto revolucionarnog nagnuća, sve uspješnije integrira u opstojeći sustav. Tradicionalna vladajuća kapitalistička klasa također odstupa u drugi plan i mjesto upravljanja društvom ustupa socijalnom sloju managera, tehnokrata i birokrata, koji se sve više oblikuju kao nova vladajuća elita.

Te su procese određeni teoretici zamijetili razmjerno rano, polovicom XX. stoljeća, tako da Daniel Bell već 1950. godine prvi put upotrebljava termin *postindustrijsko društvo* (*post-industrial society*). Riječ je o novome društvu, budući da tradicionalno industrijsko društvo, zbog rečenih radikalnih izmjena, gubi svoju dotadašnju supstanciju. Industrija prestaje biti osnovnom polugom njegova rasta, samim tim i masovna proizvođačka klasa prestaje biti temeljem njegova opstanka. Povećava se važnost uslužnih, navlastito intelektualnih zanimanja. Znanstveni rad, obrazovanje, izgradnja i opsluživanje novih tehnologija, poglavito informatike, postaju temeljne društvene djelatnosti, a tehnokracija i birokracija nova vladajuća elita. Budući da klasni sukob ozbiljno jenjava, marginaliziraju se i ideologije koje ga osmišljavaju i vode. Stoga je riječ, po Bellu, i o kraju ideologijâ.¹ Daniel Bell rečenu je ideju postindustrijskog društva razradio u knjizi *The Coming of Post-Industrial Society* iz 1974. godine.

Osim njega, i drugi su teoretici zamijetili epohalne i radikalne promjene u naravi industrijskog društva. Novi povijesni tip društva oni različito imenuju: Alvin Toffler ga zove "superindustrijsko društvo", Georg Lichtcheim – "postburžoasko društvo", Ralf Dahrendorf – "postkapitalističko društvo", a Zbigniew Brzezinsky – "tehnotroničko društvo". Premda je Alain Touraine i sam smislio novi naziv: "programirano društvo", ipak se čini da je prihvatio Bellovu sintagmu "postindustrijsko društvo", kad je pod tim naslovom objavio i knjigu.²

Teoretici, analitičari i prognozeri, čak i oni koji su pravodobno uočili i na odgovarajući način razložili radikalnu promjenu biti i strukture suvremenog društva, što su označili kao preobrazbu industrijskog u postindustrijsko društvo, nisu mogli predvidjeti da će ona rezultirati povijesnim slomom socijalizma kao globalnog društvenog sustava i komunizma kao njegove teorijske i ideološke osnove. Umjesto toga, oni su zastupali teoriju *konvergencije*, koja predviđa približavanje

1 Daniel Bell, *The End of Ideology*, New York, 1967.

2 Alain Touraine, *La société post-industrielle*, Éditions Denoël, Paris, 1969. Usp. hrvatski prijevod: A. Touraine, *Postindustrijsko društvo*, Globus, Zagreb, 1980.

dvaju suprotstavljenih ideologijskih i ekonomsko-političkih sustava, kapitalizma i socijalizma, na temelju nužnosti sve sličnijeg opsluživanja zajedničke tehnologije i ekonomskih zakonitosti industrijskog društva te na osnovi (krivo) predviđene sve veće uspješnosti društveno-ekonomskog razvoja insuficijentnog svijeta socijalizma kao i znatnog porasta životnog standarda njegovih žitelja. Već i sama činjenica izvedbe teorije konvergencije, široko zastupane među zapadnim teoreticima, upućuje na spoznaju da ni oni sami nisu dovoljno promislili radikalnost promjene koju je u svojoj supstanciji krila epohalna preinaka biti proizvodnje socijalnog života, onoga sustava koji su okarakterizirali kao postindustrijsko društvo.

Marksistički teoretici s druge strane željezne zavjese nisu doprli niti do spoznaje o bilo kakvoj promjeni u biti industrijskog društva. Stoga su oni, i dalje uvjereni u superiornost vlastite eshatologijske marksističke paradigme, *en bloc* odbacivali teoriju konvergencije i teze o kraju ideologije tvrdnjom da je riječ o još jednom pokušaju apologije građanskog društva i njegove ideologije te prikrivanju njegova klasnog karaktera.³

POSTKOMUNISTIČKE PARADIGME

Nove teorijske paradigme pokušavaju odgovoriti na upit: što slom komunizma znači za budućnost svijeta. Jedna od tih novih paradigmi koja je pobudila najveću pozornost i izazvala najburnije rasprave s argumentima "za" i "protiv", svakako je teza Francisa Fukuyame o "kraju povijesti". Fukuyama je svoju tezu izložio najprije u seriji članaka, da bi je potom zaokružio u svojoj knjizi *Kraj povijesti i posljednji čovjek*,⁴ knjizi kojom je postigao svjetsku slavu, knjizi koja je prevedena na mnoge svjetske jezike i koju smo, u izdanju *Hrvatske sveučilišne naklade*, dobili i u hrvatskom prijevodu.⁵

Zacijelo nema knjige iz područja društvenih znanosti koja je u našem vremenu konca XX. stoljeća toliko snažno odjeknula, izazvala toliko pohvala, s jedne, te osporavanja i pokuda, s druge strane, poput navedena kontroverznoga Fukuyamina djela. O tome svjedoči činjenica da nema suvremenog auktora koji, raspravljajući o nepoznanicama neizvjesne budućnosti što nas očekuje početkom sljedećega tisućljeća, nudi različite prognoze i perspektive svjetskoga

3

Usp. npr. Ivan Kuvačić, *Znanost i društvo*, Naprijed, Zagreb, 1977, str. 85-88, 129-130; Nenad Kecmanović, *Ideologija i istina: Prilog marksističkoj valorizaciji teorije konvergencije*, Mladost, Beograd, 1977, str. 180. i dalje; Dušan Žubrinić, Predgovor knjizi A. Tourainea, *Postindustrijsko društvo*, str. 11, 15.

4

Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, Free Press, New York, 1992.

5

Francis Fukuyama, *Kraj povijesti i posljednji čovjek*, (prev. Rajka Rusan Polšek), Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994.

razvoja, a da se – bilo s pozitivnim bilo s negativnim konotacijama – nije odredio prema rečenoj Fukuyaminoj paradigmi.

Osim 1. Fukuyamine koncepcije *kraja povijesti* iznijet ću i ostale najnovije teorijske paradigme koje, svaka iz svoje perspektive, u međusobnom produktivnom dijalogu, na navlastiti način anticipiraju temeljne pravce globalnog razvoja čovječanstva. To su: 2. *Socijalno-liberalna teorija svjetskog razvoja* Arna Tauscha; 3. Katastrofični scenarij općeg kaosa i anarhije, što ga je razvio Robert D. Kaplan u svojoj studiji "*Nadolazeća anarhija*"; te 4. Paradigma Samuela P. Huntingtona, koji predviđa da će buduće svjetske odnose dominantno obilježiti "*Sudar civilizacija*".

1. Fukuyamina liberalna utopija "kraja povijesti"

Tezu Francisa Fukuyame o kraju povijesti možemo, nasuprot ostalim, više ili manje pesimističnim pristupima, nazvati optimističnom utopijom.

Temeljna Fukuyamina nakana jest da sadržajno, a i po samorazumijevanju vlastite teze, dade konzervativnu desničarsku interpretaciju Hegelove filozofije povijesti. Naime, dok su lijevi Hegelovi sljedbenici, lijevi hegelijanci, navlastito oni marksističke provenijencije, Hegelovu ideju pomirenja uma i zbilje nalazili u eshatologijskom konceptu socijalne, konkretnije komunističke revolucije, Fukuyama kraj povijesti nalazi, marksističkim riječnikom kazano, u definitivnoj pobjedi "klasnoga neprijatelja", dakle u pobjedi liberalne buržoaske kontrarevolucije. Drugim riječima, globalni krah marksističkog projekta komunističkog kraja povijesti Fukuyami je glavni dokaz za tezu da je kraj povijesti upravo nastupio, i to u obliku konačne i trajne pobjede kapitalističke tržišne privrede i liberalne parlamentarne demokracije.

Prema Fukuyami, dva su temeljna uzroka trajne pobjede kapitalističke države liberalne demokracije:

prvo, napredak znanosti i tehnologije što pospešuje rast nacionalnog bogatstva, mnogo uspješnije se provodi u kapitalističkoj tržišnoj nego u socijalističkoj planskoj ekonomiji;

drugo, politički sustav liberalne demokracije dokida nejednakost ljudi, odnosno vladavinu čovjeka nad čovjekom, te omogućuje uzajamno priznanje jednakih ljudskih, građanskih i političkih prava svih individua, tj. autonomiju subjektiviteta.⁶

Fukuyama naslućuje da ima određenih poteškoća što mogu zapriječiti ozbiljenje takve ideje kraja povijesti. Nalazi ih, s jedne strane, u tradicionalističkoj kolektivnoj svijesti koja dominira u novim dalekoistočnim industrijskim državama u kojima bespogovorna poslušnost vladajućem autoritetu pospešuje gospodarski

6

Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, Free Press, New York, 1992, Introduction, pp. xiii-xx, usp. i pp. 47-48, 112-120, i dalje.

napredak. Na drugoj strani, religija i nacionalizam svojim vjerskim i etničkim partikularizmom i isključivošću također opstruiraju ozbiljenje ideje liberalne demokracije, kao i mogućnost uzajamnog priznavanja ljudske jednakosti. Navedeni problem postoji navlastito u islamskim i postkomunističkim društvima. Konačno, "posljednji čovjek" ozbiljen na "kraju povijesti", odnosno u slobodnom i prosperitetnom svijetu liberalne demokracije, u opasnosti je da degenerira, da se pretvori u "beskičmenjaka" koji "odustaje od ponosa i vjerovanja u vlastitu nadmoć na račun lagodna samozadovoljstva." "Posljednji čovjek ima htijenje i um, ali mu nedostaje *thymos*". To znači da on "ne teži za tim da bude priznat kao veći od drugih, a bez takve želje nije moguće postići nikakvu izvrsnost niti superiornost."⁷

Prva kontroverza koja upada u oči nalazi se u razlici između sadržajne i metodologijske komponente Fukuyamina pristupa. Sadržajno je, kako već rekoh, Fukuyama desni hegelijanac koji slavi pobjedu kapitalizma i liberalne demokracije nad komunizmom. Metodologijski, on pak vjerno slijedi lijevog hegelovca, francusko-ruskog filozofa, Alexandrea Kojèvea i njegovu hegelovsko-marksističku filozofiju povijesti. Upravo iz toga preuzimanja hegelovsko-marksističke metodologije slijedi Fukuyamino uvjerenje u teleologijski smisao povijesti koja nužno smjera svojem eshatologijskom kraju, kraju koji Karl Marx vidi u svjetskoj pobjedi *komunizma*, a Fukuyama u svjetskoj pobjedi *liberalizma*. Na toj točki upravo počinju problemi s Fukuyaminom paradigmom.

Ono što Fukuyama ne problematizira, jest, na jednoj strani, univerzalna vrijednost takvoga modela filozofije povijesti, koji se temelji na partikularnoj zapadnoj kršćanskoj tradiciji te, na drugoj strani, dvojbenost same teze o kraju povijesti kao takve. Navedena slaba mjesta Fukuyaminoj paradigmi primjećuju ne samo njezini teorijski osporavatelji nego prije svega sama povijesna praksa. Naime, upravo enigma postkomunizma te sukobi i ratovi koji se u tome okružju javljaju, tezu o kraju povijesti veoma uvjerljivo dovode u pitanje.

Prije svega, recentna zbivanja na području bivše Jugoslavije, ne samo rat, egzaktno su, jasan i samorazumljiv dokaz da nije došlo do kraja povijesti, barem ne na ovome prostoru. Baš suprotno, za neke od ex-jugoslavenskih naroda (naravno, ne za sve) povijest je tek započela. Nakon srpske agresije na području bivše Jugoslavije te napetosti i sukoba u bivšem Sovjetskom Savezu, dakle novih povijesnih izazova koji pobijaju ideju nastupanja završetka povijesti, Fukuyama je odgovorio člankom "Protiv novoga pesimizma".⁸

Već i iz samoga naslova toga Fukuyamina članka uočljivo je da auktora, unatoč demantija koje mu je uputila sama povijest, ne napušta njegov optimizam. No, veoma je znakovito da on više niti jednom riječju ne spominje svoju tezu o kraju

7
Ibid., p. xxii

8
Francis Fukuyama, *Against the New Pessimism*, *Commentary*, Vol. 97, No. 2, February 1994, pp. 25-29.

povijesti, već svoj članak započinje riječima: "Kraj hladnoga rata (...)". Analizirajući odnose u Europi, Fukuyama opširno razglaba sukob u ex-Yugoslaviji, poglavito rat u Bosni, te pritom s poprilično neutemeljenim optimizmom olako otklanja njegove moguće implikacije glede europske sigurnosti.

On pretpostavlja i razglaba četiri moguće posljedice sukoba u bivšoj Jugoslaviji za sigurnost šireg, navlastito europskog, prostora. "Prva je pretpostavka da će se rat proširiti na druge balkanske zemlje te potom uključiti i europske velesile". Njegovo optimistično otklanjanje te opasnosti nije jako uvjerljivo. Naime, Fukuyama smatra da rečena opasnost nije realna zbog "prestanka globalnog rivaliteta velesila". Tomu nasuprot, recentno ponašanje ruske diplomacije, kao i izjave njezinih čelnika, jasno naznačuju da se Rusija i dalje smatra velesilom čiji se globalni politički interesi jasno razlikuju od američkih.

Drugu moguću implikaciju Fukuyama formulira kao opasnost "da se Jugoslavija prometne u presedan koji bi poticao nove sukobe među drugim pomiješanim etničkim skupinama u doskorašnjem komunističkom svijetu". Premda su ti sukobi već počeli, on otklanja i tu opasnost s jednako neutemeljenim optimizmom tvrdeći da se "sukobi poput onih u Transkavkaziji i u središnjoj Aziji uglavnom mogu bez straha zanemariti u ostalom dijelu svijeta." (?) Smatrajući jedinom realnom opasnošću mogući sukob Rusije i Ukrajine, on posve neopravdano ignorira ruske prijetnje ostalim zemljama bivšeg Sovjetskog Saveza.

"Treću (bojazan) da će etničko čišćenje legitimirati rasnu i etničku netrpeljivost, čak i u nedvojbeno stabilnim demokracijama Zapadne Europe" Fukuyama odbacuje tvrdnjom da su se "Zapadni Europljani buržoizirali u tolikoj mjeri da se uopće ne mogu uspoređivati s ruralnim Srbima i Hrvatima koji vode borbe u Jugoslaviji". Opet jedna dvojbena pretpostavka, i to ne samo glede činjenice da su (mahom ruralni) Srbi povelili agresivni rat najvećim dijelom protiv urbanih područja Hrvatske i Bosne i Hercegovine, rat koji je zapamćen ponajviše po razaranju Vukovara, Osijeka, Dubrovnika, Zadra, Sarajeva. Napokon, niti "zapadno-europska buržoizacija" nije odmakla toliko daleko, imamo li u vidu Baskiju i Sjevernu Irsku.

"Četvrtu i posljednju bojazan" što proizlazi iz "slabosti međunarodnih institucija (UE, UN, NATO) u njihovu odnosu prema ratu u Jugoslaviji" Fukuyama smatra jedino opravdanom, naglašujući kao najveću pogrešku međunarodne zajednice uvođenje UN-embarga na dostavu oružja za sve sukobljene strane, čime je "svjetska zajednica propustila priliku da uz male troškove obuzda srpsku agresiju". I Europa koja se oštro suprotstavila ukidanju embarga, i Sjedinjene Države koje su ga nevoljko podupirale, iskazale su time vlastiti "moralni pad i političku iracionalnost", zaključuje Fukuyama, dopuštajući na kraju mogućnost da rat u bivšoj Jugoslaviji ipak može potaknuti buduće svjetske sukobe.⁹

9

Ibid., pp. 26-27.

Sve u svemu, Fukuyama svoj nesustali optimizam glede perspektiva globalnog razvoja gradi na pretpostavci da novi događaji, navlastito sukobi u postkomunističkim zemljama, poput ex-Jugoslavije i ex-SSSR-a, ne dovode u pitanje njegovu paradigmu. On, naime, tvrdi da se "pesimistički pogledi što ih iznose uglavnom Europljani i Amerikanci, odnose na europske probleme te predstavljaju genuini eurocentrični nazor. A taj 'povratak tribalizmu' nije model koji omogućuje razumijevanje ostaloga većega dijela svijeta". Ostatak svijeta, tj. SAD, Istočna Azija te Čile, Meksiko, Argentina u Južnoj Americi, prema Fukuyami, u kontinuiranu je napretku.¹⁰

Bez obzira na sadašnje i potencijalne buduće nedoumice i probleme koji dovode u pitanje tezu o kraju povijesti, Fukuyama je uvjeren da se čovječanstvo, doduše ne u svim svojim dijelovima jednako i istim tempom, ali ipak neumitno, kreće u pravcu društvenog progresa i liberalne demokracije, dakle k sretnom kraju povijesti. On to svoje uvjerenje izlaže metaforom kojim završava svoju prethodno analiziranu knjigu, a isto uvjerenje nalazi se i u zaključku njegova recentna članka.

"Čovječanstvo se ne sastoji od tisuću pupoljaka koji se razvijaju u isto toliko različitih cvjetova, čovječanstvo više nalikuje na dugačku karavanu protegnutu putem. Neka kola dolaze u grad brzo i sigurno, druga logoruju u pustinji, ili su zapela negdje na posljednjem planinskom prijevoju. Neka kola, koja su napali Indijanci, zapaljena su i napuštena putem. Neke skupine, šokirane borbama, izgubile su svoj osjećaj orijentacije i privremeno se kreću u pogrešnom smjeru, dok su se jedna ili dvojica kola umorila od putovanja i odlučila organizirati trajne logore na posebnim točkama puta. Drugi su našli alternativne staze, premda će otkriti da će morati proći istim prijevojem žele li svladati konačni planinski uspon. No, velika većina kola polako će napredovati prema gradu i većina će i stići na cilj. Sva kola slične jedna drugima; premda su obojena različitim bojama i napravljena od različitih materijala, svaka imaju četiri kotača i vuku ih konji, a unutra sjedi obitelj koja se nada i moli da putovanje prođe sigurno. Pravidne razlike u situacijama u kojima se nalaze kola ne treba gledati kao da odražavaju trajne i nužne razlike između ljudi koji se voze u njima, nego naprosto kao na proizvod njihovih različitih položaja koje zauzimaju na putu.

Alexandre Kojève vjerovao je da će na kraju povijest opravdati vlastitu racionalnost. To znači da će u grad stići dovoljan broj kola tako da će svaka razumna osoba biti prisiljena da se složi kako je postojalo samo jedno putovanje i samo jedno odredište. Nije sigurno jesmo li mi već sada na tom odredištu, jer unatoč trenutnoj svjetskoj liberalnoj revoluciji, dokazi koji su nam dostupni u svezi sa smjerom lutanja kola još uvijek ne mogu odlučiti u korist određena zaključka. Niti možemo znati, u konačnoj analizi, i pod uvjetom da je većina kola stigla u isti grad, neće li putnici u njima, kada pogledaju malo novu okolicu, biti nezadovoljni i odlučiti se na novo i udaljenije putovanje."¹¹

¹⁰
Ibid., pp. 25-26.

Bez obzira na to koliko su uvjerljivi Fukuyamini argumenti o neumitnom nastupanju kraja povijesti, navlastito oni kojima, u skladu sa svojim općim zaključkom, otklanja potencijalnu opasnost od globalnog širenja aktualnoga ex-jugoslavenskog rata, moguća pouka ove paradigme za Hrvatsku i perspektivu njezine budućnosti nalazi se upravo u potrebi zauzimanja "mjesta u karavani", pozicije koju Hrvatska zauzima ili nastoji zauzeti u sadašnjim i budućim svjetskim podjelama, koje će jamačno sve više dobivati na važnosti. U procjepu između civiliziranog europskog Zapada i turbulentnog Balkana Hrvatska, opterećena stoljetnim nesretnim usudom "predziđa kršćanstva" odnosno predziđa zapadno-europske kulture, još uvijek nije definirala svoj kulturno-civilizacijski i politički status unutar globalne regionalne podjele. A to je razvidno, kako iz Fukuyamina izriječka tako i iz postavki autora ostalih paradigmi.

2. Socijalno-liberalna teorija svjetskog razvoja

Sljedeća paradigma problemu svjetskog razvoja pristupa s pozicije dijametralno suprotne Fukuyami, premda se poput Fukuyame samorazumijeva, barem nominalno, baštinikom teorijskog političkog i ekonomskog liberalizma. Riječ je o tzv. socijalno-liberalnoj teoriji svjetskog razvoja, koju su razvili Arno Tausch i Fred Prager.¹²

Treba odmah kazati da se ideja socijalnog liberalizma iznesena u ovoj knjizi znatno razlikuje od onog značenja koje taj pojam ima u Hrvatskoj. Naime, Tausch i Prager pod socijalnim liberalizmom podrazumijevaju lijevu, socijal-demokratsku teoriju, koju su teorijski razvili marksistički revizionisti, navlastito austro-marksisti (Otto Bauer), a primijenili u gospodarskoj i političkoj praksi švedski i austrijski socijal-demokrati.

Zalažući se za jednu novu verziju demokratskog humanog socijalizma, Tausch i Prager visoko vrednuju "teoriju ovisnosti", odnosno tzv. *dependencia* i *neo-dependencia* teorije. Taj pristup, iznimno popularan u Latinskoj Americi, izravno se suprotstavljao kontraponiranoj teoriji *modernizacije* temeljnom tezom da se modernizacija tzv. trećeg svijeta provodi u interesu razvijenih zemalja vlasnika kapitala. Prema teoriji dependencije, razvijene zemlje usmjeruju industrijski i gospodarski razvoj trećeg svijeta na način da ovaj ostaje nerazvijen i o njima trajno ovisan. Dakle, transferom kapitala održavaju se i nanovo uspostavljaju odnosi razvijenog centra i nerazvijene periferije.

Fukuyama u svojoj knjizi nedvosmisleno zastupa teoriju *modernizacije* te s iste pozicije veoma uvjerljivo pobija teoriju ovisnosti (dependencije). Naime, "teorija

11

Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, pp. 338-339. (*Kraj povijesti i posljednji čovjek*, str. 599-600., prev. Rajka Rusan-Polšek)

12

Arno Tausch with Fred Prager, *Towards a Socio-Liberal Theory of World Development*, St. Martin's Press, New York, 1993.

modernizacije ustvrdila je da industrijski razvoj slijedi dosljedni obrazac razvoja, i da će s vremenom u različitim zemljama i kulturama proizvesti određene jednolične socijalne i političke strukture". Iz toga proizlazi glavna Fukuyamina teza "da je povijest teleološka i da liberalna demokracija u naprednim industrijskim zemljama leži na njezinu kraju".¹³

Dinamičan rast novih industrijskih zemalja Dalekog istoka, prema Fukuyami, demantira optužbe teorije dependencije da je modernizacija uspješna isključivo na industrijskom Zapadu, dok guši razvoj trećeg svijeta. Za neuspjeh modernizacije Latinske Amerike (gdje je teorija dependencije imala najviše uspjeha) krivi su, smatra Fukuyama, kulturološki i politički razlozi, koji su priječili svaki pokušaj implementacije modela liberalnog kapitalizma. Kulturološki razlozi: navike, običaji, vjerovanja i socijalna struktura; politički razlozi (umnogome slični kočnicama razvoja liberalne tržišne privrede i u Hrvatskoj): merkantilistička tradicija i sveprožimajući državni sektori koji jednako djeluju i u desnim diktaturama i u lijevim populističkim pokretima.

U desnim latinoameričkim diktaturama vlada latifundistička besposličarska elita, izgrađena na feudalnoj tradiciji bivših kolonijalnih gospodara Španjolske i Portugala. Ta latifundistička elita ne potiče proizvodnju, već se bogati na temelju merkantilističkih monopola i brojnih privilegija koje joj trajno jamči državna vlast.

U lijevim populističkim pokretima, od peronizma u Argentini do Fidela Castra na Kubi, preraspodjela društvenog bogatstva u korist radništva i širokih slojeva vrši se opet monopolističkim intervencijama države, što onemogućuje razvoj liberalne tržišne privrede.

No, recentni prosperitetni razvoj pojedinih zemalja poput Čilea i Argentine, Meksika, pa čak i Perua, kako navodi Fukuyama u članku *Against the New Pessimism*, dokazuje da se i u Latinskoj Americi može uspješno razvijati liberalni kapitalizam.¹⁴

3. Katastrofična paradigma Roberta D. Kaplana

Sljedeća paradigma političkog i gospodarskog razvoja svijeta početka novoga tisućljeća potpuno je oprečna Fukuyaminoj. Nju je formulirao Robert D. Kaplan u tekstu *Dolazeća anarhija*.¹⁵ Katastrofični scenarij Kaplanove crne utopije predviđa kaos, anarhiju, etničke i rasne pobune i ratove, bolesti i epidemije, ekološke katastrofe, socijalne i nacionalne dezintegracije, jednom riječju: u

¹³

Francis Fukuyama, *Kraj povijesti i posljednji čovjek*, str. 140-141.

¹⁴

Francis Fukuyama, *Against the New Pessimism*, p. 26.

¹⁵

Robert D. Kaplan, *The Coming Anarchy*, *The Atlantic Monthly*, February 1994, pp. 44-76.

idućem nas stoljeću na našem prenapučenom planetu očekuje opći kaos i ludilo.

Zanimljivo je da svojim oponentima Kaplan odgovara potpuno istim argumentima kao i Fukuyama, ali naravno s dijametralno suprotna stajališta. Naime, i Kaplan svojim kritičarima predbacuje "eurocentrične poglede", i to prije svih samome Fukuyami: "Dok će manjini svjetskog pučanstva biti omogućen ulazak u, kako bi Fukuyama kazao, 'postpovijesno carstvo' življenja u gradovima i predgrađima s njegovanim okolišem, gdje etničke netrpeljivosti zauzdava buržoaski prosperitet, naglo rastuća većina ljudi ostat će u povijesti, živeći u straćarama, a njihovi naponi da se izdignu iz bijede, kulturnog propadanja i etničkih sukoba, bit će onemogućeni nedostatkom pitke vode, plodnoga tla i životnog prostora. U zemljama u razvoju rečeni potresi životne sredine suočit će ljude s izborom ograničenim između totalitarizma (kao u Iraku), profašističkih minidržava (poput srpske tvorevine u Bosni) te cestovnih bandi (kao u Somaliji)".¹⁶

Kaplan, dakle, sagledava buduće svjetske sukobe u svjetlu vlastite paradigme katastrofičnog scenarija dijametralno oprečnog Fukuyaminu optimizmu: "Ulazimo u rascijepljen svijet. U njegovu manjemu dijelu obitava Hegelov i Fukuyamin Posljednji čovjek – zdrav, uhranjen, okružen tehnologijom. Drugi veći dio naseljen je Hobbesovim Prvim čovjekom, osuđenim da živi svoj 'bijedan, prljav, krvav i kratak' život. Premda će jednome i drugome dijelu zaprijetiti ekološki udarci, Posljednji čovjek će im se moći othrvati, ali Prvi čovjek neće".¹⁷

Kaplan optužuje europske kolonijalne zemlje kao inicijatore kaotičnog stanja u trećem svijetu. Premda bi tu tezu bilo teško pobiti, on za potkrepu iznosi dvojbene i neutemeljene argumente. Tako, primjerice, tvrdi da je "pojam države isključivo zapadni pojam koji se do XX. stoljeća primjenjivao u zemljama što su zajedno obuhvaćale samo 3% ukupne Zemljine površine". Iz toga izvlači zaključak da "nema dokaza da se država, kao poželjni ideal može uspješno transponirati u područja izvan industrijskog svijeta". U istom smislu, po Kaplanu je i "granica" moderni pojam koji nije postojao u feudalnoj svijesti", tako da su zemljovidni "općenito izum modernizma, navlastito europskoga kolonijalizma".¹⁸

Premda se rečeni navodi mogu historijskim pokazateljima lako dovesti u pitanje, Kaplan s pravom naglašuje, uz argumentiranu potkrepu, da su kolonijalne europske sile skrojile neprirodne umjetne granice svojih kolonijalnih carstava, pri čemu su vodile računa jedino o vlastitim interesima, potrebama te uzajamnim kompromisima, potpunoma zanemarujući etnički i kulturni *milieu* razgrađenih

16
Ibid., p. 59.

17
Robert D. Kaplan, *The Coming Anarchy*, p. 60.

18
Ibid., pp. 68-69.

teritorija. Upravo su tu zbiljski korijeni sadašnjih sukoba u postkolonijalnim zemljama trećeg svijeta.¹⁹

Međutim, glede prosudbe rata u bivšoj Jugoslaviji, Kaplan se ne razlikuje mnogo od Fukuyame, utoliko što ga razmatra u kontekstu aktualnih i budućih sukoba u trećem svijetu: "Afrika može usmjeriti buduću svjetsku politiku na isti način na koji je to učinio Balkan prije stotinu godina, neposredno pred dva Balkanska rata i pred Prvi svjetski rat. Prijetio je tada slom svjetskih carstava i rađanje nacija izraslih naprosto iz plemena".²⁰ Bez obzira na znanstveno-povijesnu neutemeljenost ove paralele, valja imati na umu činjenicu da je riječ o predrasudi prilično proširenoj u međunarodnoj teorijskoj i političkoj javnosti.

4. Sudar civilizacija Samuela P. Huntingtona

Samuel P. Huntington razvio je novu paradigmu u svojoj studiji *The Clash of Civilizations*, koja nije toliko isključiva kao prethodno spomenuti Fukuyamin optimistički i Kaplanov pesimistički pristup. Huntington postavlja hipotezu da "temeljni izvor sukoba u novome svijetu neće biti niti primarno ideologijski niti primarno ekonomijski. Velike podjele među ljudima na globalnoj razini i dominantni izvor sukoba bit će kulturne naravi. Nacionalne države i dalje će ostati najmoćniji akteri međunarodnih odnosa, ali će na razini svjetske politike do načelnih sukoba dolaziti između naroda i grupa različitih civilizacija. Sudar civilizacija dominirat će svjetskom politikom, a granične crte među civilizacijama postat će crte bojišnice budućnosti".²¹

Glavni nedostatak Fukuyamine ideologijske paradigme kraja povijesti u tome je što on, kao jedinu moguću svjetsku podjelu, apsolutizira ideologijski sukob koji je prevladavao u XX. stoljeću. Fukuyama zaključuje da, pobjedom liberalne građanske ideologije nad nasuprotnom komunističkom klasnom ideologijom, konačno nastupa vječno beskonfliktno doba liberalne demokracije koje označuje dovršetak povijesti.

Njemu nasuprot, Huntington tvrdi da je sukob između ideologija historijski ograničen. On je započeo ruskom Oktobarskom revolucijom 1917. godine, a završio je padom željezne zavjese, odnosno globalnim slomom komunizma. Sudaru ideologija, tj. socijalnih i političkih svjetonazornih sustava, historijski su prethodili, kako naglašuje Huntington, međunacionalni sukobi koji se nadaju kao temeljni globalni konflikti XIX. st., putem kojih su novonastale nacije, uspostavom nacionalne države, nastojale ostvariti vlastitu emancipaciju i

¹⁹
Ibid., pp. 70-72.

²⁰
Ibid., p. 54.

²¹
Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations?, A Foreign Affairs Reader*, New York, 1993, pp. 22-49.

suverenost. A opet, njima su u prijašnjim stoljećima prethodili, također na globalnoj razini, ratovi između kraljeva, careva i ostalih feudalnih velmoža.

Dakle, ideologijski sukob nije ni prvi niti posljednji globalni sukob u svjetskoj povijesti. Dapače, budući globalni konflikt, prema Huntingtonu, bit će sudar civilizacija. Svi dosadašnji takozvani globalni sukobi između kraljeva, nacionalnih država i ideologija bili su u prvom redu sukobi unutar zapadne civilizacije, "zapadno-europski građanski ratovi", kako ih je okarakterizirao William Lind. No, nakon kraja hladnoga rata, kako piše Huntington, "međunarodna politika izlazi izvan okvira zapadno-europskog okružja te njezino težište postaje interakcija između zapadnih i izvanzapadnih civilizacija, kao i odnos među ne-zapadnim civilizacijama".²²

Važnost civilizacijskog čimbenika porast će, smatra Huntington, zbog šest razloga, poradi kojih će iduće stoljeće biti obilježeno "sudarom civilizacija".

"Prvo, razlike među civilizacijama su ne samo zbiljske, one su fundamentalne". Utemeljene su u "povijesti, jeziku, kulturi, tradiciji i, što je najvažnije, u religiji". Te razlike, nastavlja Huntington, "znatno su fundamentalnije od razlika među političkim ideologijama i političkim sustavima". No, civilizacijske razlike ipak nužno ne impliciraju sukobe, kao što ni potencijalni sukobi nužno ne pretpostavljaju nasilje, zaključuje Huntington.

Drugi uzrok sudara civilizacija na prvi se pogled doimlje paradoksalno. On, naime, proistječe iz činjenice da se svijet sve više povezuje, postaje "manje mjesto", odnosno "globalno selo", kako je još šezdesetih godina kazao Marshall McLuhan.²³ No, upravo porast interakcije među narodima različitih civilizacija "intenzivira civilizacijsku svijest", koja uočava, na jednoj strani, razlike među civilizacijama, a na drugoj strani, zajednička obilježja vlastite civilizacije, što sve u svemu pojačava animozitet prema novim susjedima – pripadnicima različite civilizacije.

Treće, aktualni procesi ekonomske modernizacije proizvode socijalne promjene kojima bitno gube na važnosti do tada prevladavajući nacionalni odnosno državni identiteti. Dosad neprikosnoveni prostor nacionalne države zauzima religija, kao novi primarni izvor kolektivne svijesti i identiteta, što se često označuje kao "fundamentalizam". Dok je sredinom XX. stoljeća svijetom dominirao proces sekularizacije, kraj stoljeća obilježava nasuprotan proces "desekularizacije svijeta" (George Weigel), odnosno "preporoda religije", "la revanche de Dieu" (Gilles Kepel), koji daje novu osnovu za socio-kulturni identitet što nadilazi nacionalne granice objedinjujući narode unutar vlastitih civilizacija.

Četvrto, zapadno-europska je civilizacija, preko svojih glavnih proizvoda: tehnologije i ideologije (marksizam i liberalizam), tijekom XX. stoljeća zagospodarila

²²
Ibid., p. 23.

²³
Marshall McLuhan, *Understanding Media: The Extensions of Man*, New York, 1964.

svijetom, što je u nezapadnim civilizacijama izazvalo otpore u obliku jačanja autentične civilizacijske svijesti, a to, smatra Huntington, potvrđuju recentni trendovi "azijacije" Japana, "hinduizacije" Indije (nakon kraja Nehruove ere). Navlastito nakon sloma zapadne ideologije socijalizma jača "reislamizacija Srednjeg Istoka", dok u Rusiji dolazi do sve snažnijeg otpora zapadnim utjecajima, odnosno do sukoba pravoslavne "rusizacije" i "vesternizacije".

Peto, kulturne karakteristike i razlike mnogo su otpornije promjenama i kompromisima negoli političke i ekonomske značajke. Primjerice, komunisti mogu postati demokrati, bogati mogu osiromašiti, ali Rusi ne mogu postati Estonci, niti Srbi mogu postati Hrvati. Dok se u klasnom ili ideologijskom konfliktu postavlja upit "na čijoj si strani?", u civilizacijskom sukobu pitanje je "što si?", a to što jesi, zadano je i teško se može mijenjati. Međusobne religijske razlike i razgraničenja čak su temeljnije od etničkih. Primjerice, netko može podrijetlom biti pola-Hrvat i pola-Albanac te može imati i dvojno državljanstvo, ali ne može istodobno biti pola-katolik i pola-musliman.

Kao posljednji šesti razlog jačanja važnosti kulturno-civilizacijskog samoodređenja, Huntington navodi porast globalnog ekonomskog regionalizma, što se očituje u stvaranju regionalnih ekonomskih zajednica i blokova, koje korespondiraju s civilizacijskim cjelinama: EU, NAFTA, "Organizacija gospodarske kooperacije" (ECO) – 10 nearapskih islamskih zemalja, CARICOM (Central American Common Market). Neuspjeh Japana da oformi sukladnu istočnoazijsku ekonomsku uniju, Huntington tumači kulturno-civilizacijskom izdvojenošću i jedinstvenošću Japana u odnosu na susjedne zemlje te predviđa da će se u budućnosti utemeljiti Istočnoazijski ekonomski blok, ali ne s Japanom, nego s Kinom kao njegovim stožernim središtem.²⁴

Sudar civilizacija se, prema Huntingtonu, pojavljuje na dvije razine; na mikro-razini se na civilizacijskim razmeđima susjedne države različitih civilizacija međusobno bore za teritorij, dok se na makrorazini države različitih civilizacija međusobno natječu glede vojne i ekonomske moći, boreći se za nadzor nad međunarodnim institucijama i za promociju vlastitih političkih i vjerskih vrednota.²⁵

Huntington uzima rat u bivšoj Jugoslaviji, navlastito aktualni rat u Bosni i Hercegovini, kao krunski argument i dokaz za tvrdnju da je sudar civilizacija već počeo.

Huntingtonova paradigma, koja buduću da globalni razvoj vidi kao sudar civilizacija, nepobitno je povijesno i teorijski dobro utemeljena. Može se kazati da su kulturne razlike među civilizacijama od odsudne važnosti, koja će u idućim desetljećima jamačno sve više dolaziti do izražaja. Kulturno-civilizacijske razlike između Hrvatske i Slovenije, na jednoj, i Srbije, na drugoj strani, toliko su presudne i bitne da su već same po sebi bivšu Jugoslaviju činile artificijelnom

24

Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations?*, pp. 25-29.

25

Ibid., p. 29.

tvorevinom, bez ikakve perspektive da se razvije u trajnu i nekonfliktnu demokratsku zajednicu. Ako su te razlike i glavni uzrok neizbježnog raspada Jugoslavije, one se ipak ne mogu okarakterizirati kao glavni uzrok rata, kako u svojem djelu sugerira Huntington. Budući da je riječ o velikosrpskoj agresiji, njezin jedini uzrok je osvajačka strategija Miloševićeva režima.

Ova i mnoge druge primjedbe Huntingtonovu hipotezu ipak ne dovode u pitanje. Riječ je, naime, o teorijskoj paradigmi koja naznačuje glavne silnice globalnog razvoja čovječanstva u idućem stoljeću, a ne o svestranoj i apsolutnoj formuli koja daje odgovore na sva pitanja i probleme našeg šarolikog svijeta punog suprotnosti. Buduće svjetske zajednice jamačno će se primarno i općenito zasnivati na civilizacijskim različitostima. No, taj fundamentalni i odlučujući čimbenik nikako ne isključuje široku lepezu brojnih specifičnosti i posebnosti našega razuđenog svijeta. A upravo su iz obzorja spomenutih specifičnosti crpljeni argumenti za oštra osporavanja Huntingtonove paradigme.²⁶

Stoga, u odgovoru svojim kritičarima, Huntington s pravom otklanja takve argumente: "Sudar civilizacija" pokušaj je izvođenja elemenata jedne posthladnoratovske paradigme. Kao i bilo koja druga, i ova 'civilizacijska paradigma' mnogo toga ne uključuje, tako da će kritičari moći bez mnogo muke navesti događaje – čak i tako važne poput iračke invazije na Kuvajt – koje ona ne objašnjava, niti može predvidjeti (...). Ipak, kao što pokazuje Kuhn,²⁷ pojedine anomalije ne iskrivljuju paradigmu. Paradigma se može oboriti samo tvorbom druge, alternativne paradigme koja mora obuhvatiti krucijalnije činjenice, a da pri tome bude formulirana jednako jednostavnim ili još jednostavnijim izriječkom (odnosno, da bude na sukladnoj razini intelektualne apstrakcije).²⁸

UMJESTO ZAKLJUČKA: KAKO IZBJEĆI ENIGMI POSTKOMUNIZMA?

Na kraju bih sažeo ovo predstavljanje navedenih paradigmi globalnog razvoja konstatacijom da nijedan pristup izdvojeno ne sadrži ključ rješenja zagonetki svjetske povijesti, ali isto tako ni jedan nije promašen ili potpuno pogrešan.

26

Usp. Fouad Ajami, *The Summoning*; Kishore Mahbubani, *The Dangers of Decadence*; Robert L. Bartley, *The Case for Optimism*; Liu Binyan, *Civilization Grafting*; Jeane J. Kirkpatrick, *The Modernizing Imperative*; Albert L. Weeks, *Do Civilizations Hold?*; Gerard Piel, *The West is Best*, *Foreign Affairs*, Vol. 72, No. 4, September-October, 1993.

27

Riječ je o poznatom Kuhnovom određenju teorijske paradigme; usp. Thomas Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*.

28

Samuel P. Huntington, "If Not Civilizations, What? – Paradigms of the Post-Cold War World", *Foreign Affairs*, Vol. 72, No. 5, November-December 1993, pp. 186-187.

Naime, Huntingtonova teza o sudaru civilizacija, posve je izvjesno, već se donekle i ostvaruje u zbilji. Također i Kaplan iznosi veoma čvrste argumente za kaotičnu i anarhičnu sadašnjost i budućnost najsiromašnijih dijelova trećeg svijeta, navlastito većine zemalja ekvatorijalne Afrike. Te dvije pozicije veoma se uvjerljivo nadopunjavaju. Isto tako umnogome stoje i Fukuyamini argumenti, kako iz knjige *Kraj povijesti i posljednji čovjek* tako i iz recentnoga članka "Protiv novoga pesimizma"; argumenti ne za tezu o kraju povijesti, već argumenti za tezu da društveno-privredni sustav liberalnog kapitalizma, tržišne privrede sa što manjim intervencijama države i politički sustav liberalne demokracije jamče najprosperitetniji razvoj onim društvima koja prihvate takav razvojni model.

Glede navedenih paradigmi, Hrvatska se nalazi na raskrižju: hoće li ostati dio postkomunističkog turbulentnog Balkana, pa će je auktori poput Kaplana i Fukuyame nastaviti sagledavati u kontekstu trećega svijeta, odnosno kao područje ratnog meteža, utjecajem relevantno za postkomunistički Istok, ali ne i za liberalno-buržoaski Zapad. Alternativa toj neželjenoj perspektivi jest: izbor gospodarske i industrijske modernizacije, razvoj liberalne kapitalističke robno-tržišne privrede bez presudnog utjecaja države. Formiranjem građanskog društva na spomenutim pretpostavkama moguć je izlaz iz neizvjesne i kaotične postkomunističke zbilje. Taj izlaz omogućuje jedino država izgrađene liberalne demokracije.

REFERENCE

- Ajami, Fouad: The Summoning: 'But They Said, We Will Not Hearken', *Foreign Affairs*, Vol.72, No. 4, September-October, 1993, pp. 2-9.
- Bartley, Robert L.: The Case for Optimism: The West Should Believe in Itself, *Foreign Affairs*, Vol. 72, No. 4, September-October, 1993, pp. 15-18.
- Bell, Daniel: *The End of Ideology*, New York, 1967.
- Fukuyama, Francis: *The End of History and the Last Man*, Free Press, New York, 1992.
- Fukuyama, Francis: *Kraj povijesti i posljednji čovjek*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994. (prev. Rajka Rusan Polšek)
- Fukuyama, Francis: Against the New Pessimism, *Commentary*, Vol. 97, No. 2, February 1994, pp. 25-29.
- Huntington, Samuel P.: If Not Civilizations, What? – Paradigms of the Post-Cold War World, *Foreign Affairs*, Vol. 72, No. 5, November-December 1993, pp. 186-194.
- Huntington, Samuel P.: *The Clash of Civilizations?*, A Foreign Affairs Reader, New York, 1993, pp. 22-49.
- Kaplan, Robert D.: The Coming Anarchy, *The Atlantic Monthly*, February 1994, pp. 44-76.
- Kecmanović, Nenad: *Ideologija i istina, Prilog marksističkoj valorizaciji teorije konvergencije*, Mladost, Beograd, 1977.
- Kirkpatrick, Jeane J.: The Modernizing Imperative. Tradition and Change, *Foreign Affairs*, Vol. 72, No. 4, September-October, 1993, pp. 22-24.
- Kuvačić, Ivan: *Znanost i društvo*, Naprijed, Zagreb, 1977.

Liu Binyan: Civilization Grafting: No Culture is an Island, *Foreign Affairs*, Vol.72, No. 4, September-October, 1993, pp. 19-21.

Mahbubani, Kishore: The Dangers of Decadence: What the Rest Can Teach the West, *Foreign Affairs*, Vol. 72, No. 4, September-October, 1993, pp. 10-14.

McLuhan, Marshall: *Understanding Media: The Extensions of Man*, New York, 1964.

Piel, Gerard: The West is Best, *Foreign Affairs*, Vol.72, No. 4, September-October, 1993, pp. 25-26.

Tausch, Arno with Fred Prager: *Towards a Socio-Liberal Theory of World Development*, St. Martin's Press, New York, 1993.

Touraine, Alain: *Postindustrijsko društvo*, Globus, Zagreb, 1980.

Weeks, Albert L.: Do Civilizations Hold?, *Foreign Affairs*, Vol. 72, No. 4, September- October, 1993, pp. 24-25.

Žubrinić Dušan: Predgovor knjizi A. Tourainea *Postindustrijsko društvo*, Globus, Zagreb, 1980.

GLOBAL CHANGES AND NEW PARADIGMS OF WORLD DEVELOPMENT

Mislav Kukoč

Institute for Applied Social Research, Zagreb

The author analyses the new theoretical paradigms attempting to answer the following question: how does the fall of communism affect the future of the world? It is concluded in the paper that neither approach in itself contains the key to the solution of the riddle of world history, but neither of the approaches could be said to be mistaken or completely wrong. These paradigms indicate, in a way, the possible directions of Croatia's strategic development: will it remain a part of the post-communist turbulent Balkans and continue to be regarded by authors such as Kaplan and Fukuyama as part of the so-called Third World, or will it choose economic, industrial and political modernization and thus leave the uncertain and chaotic post-communist reality to join the prosperous "caravan" nearing the liberal "end of history"?

GLOBALVERÄNDERUNGEN UND DIE NEUEN PARADIGMEN DER WELTENTWICKLUNG

Mislav Kukoč

Institut für die angewandten Gesellschaftsforschungen, Zagreb

Im Artikel werden die neuen theoretischen Paradigmen, die auf die Frage zu antworten versuchen, was der Zusammenbruch des Kommunismus für die Zukunft der Welt bedeutet, analysiert. Der Verfasser beendet damit, daß keine von den Auseinandersetzungen isoliert den Lösungsschlüssel der Rätsel der Weltgeschichte enthält, und gleichzeitig ist keine von denen verfehlt oder völlig falsch. Die angeführten Paradigmen weisen auf eine bestimmte Weise auf die möglichen Richtungen der strategischen Entwicklung Kroatiens hin: Wird es ein Teil vom nachkommunistischen turbulenten Balkan bleiben, so daß die Autoren wie Kaplan und Fukuyama es als Teil der sog. dritten Welt betrachten werden, oder wird es durch die Auswahl der wirtschaftlichen, industriellen und politischen Modernisierung einen Ausweg aus der ungewißen und chaotischen nachkommunistischen Wirklichkeit finden und sich an die prosperierende "Karawane", die sich dem liberalen "Ende der Gesichichte" nähert, anschließen?